Георгий ЕФИМОВ

МУСКАВРИ ВИÇĔ КУН

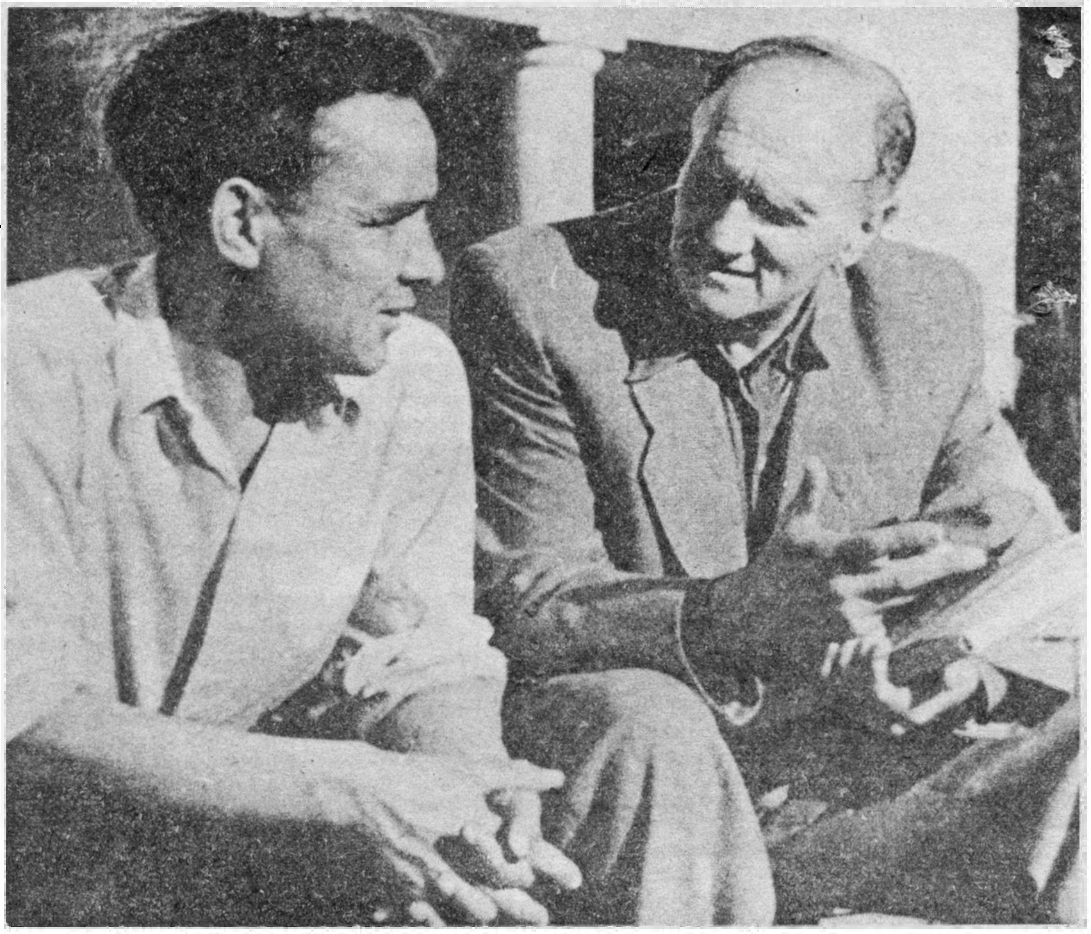

Сăнÿкерчĕкре: Ухсай Яккăвĕпе Борис Иринин.

Çулталăк кĕнекине (календаре) уçса пăхкалама юрататăп эпĕ. Унта тĕрлĕ шÿтсемпе мыскарасем пур, усăллă канашсемпе усă курма вĕренетĕн, чаплă та паллă ученăйсемпе поэт-писательсен кун-çулĕ çинчен, — антив, кĕскен çеç пултăр, — пĕлетĕн.

Акă, 1991-мĕш çулхи çулталăк кĕнекине, Политиздат кăларнăскере, алла илетĕп. Чÿк (ноябрь) уйăхĕн 26-мĕш кунĕ тĕлне уçатап. Унта: «80 лет со дня рождения Я. Г. Ухсая (1911—1986), чувашского советского поэта», тесе çырса хунă. Ку страницăн пит енĕ. Тепĕр енче поэтăн сăвви, вырăсла куçарнăскер:

Меня приятель часто упрекает:
—В твоих стихах сплошные петухи!
А сам-то по часам он исполняет
Работу, сон, любовь да и стихи...

Кусене курсассăн, чунра ăшă пулса кайрĕ, Яков Гаврииловича хăйне умра курнан туйăнчĕ. Акă, вăл сигарет туртать, çурма таран туртса çитерет те — сигарета кĕл чашăкĕ çине пусса сÿнтерет. Перекетсĕрлĕх пек те туйăнса каять. Çав вăхăтрах, туртса кăмăл çырлахнă-тăк, тулнă-тăк — мĕншĕн усăсăр мăкăрлас, тĕтĕм тĕтĕрес? Сăвăç çапла каласса́н та сисĕнет. Унăн куçĕсем чеен те кăмăллăн кулаççĕ. Çапла, 1991 çулхи ноябрĕн 26-мĕшĕнче Яков Ухсай çуралнăранпа 80 çул çитетчĕ. Мĕн тăвайăпăр? «Турă çырнинчен иртме çук», теççĕ ваттисем. Сăвăç çĕре вăхăтсăр кĕчĕ.

Çулталăк кĕнекине алăра тытса ларнă май, çапла та шутласа илтĕм: «Ара, çулталăк кĕнекине ку таранччен К. В. Иванов, Çеçпĕл Мишши ячĕсем çеç кĕме тивĕç пулнă вĕт. Халĕ, курăр-ха, Яков Ухсай ячĕ 9 миллион тиражпа çĕршывăмăр тăрăх саланать!..»

Шухăшсем, шухăшсем... Мана вĕсем 1951 çулхи кĕл кунĕсене каялла таврăнма хистеççĕ. Я. Ухсайăн «Çул» ятлă сăвăллă романне Мускав сăвăçĕсем Гослитиздатра кăларма хатĕрленсе вырăсла куçарни çинчен илтнĕччĕ-ха эпĕ. Кун çинчен мана М. Ухсай каласа кăтартнăччĕ. Çав сăлтавпах пулас, Я. Ухсай тĕп хулана кайса килме шут тытнă.

Вакунра юлташлăха Василий Архипович Долгов пулнă. Мария Ухсай ятарласах критикпа пĕр вакуна, пĕр купене билет туянса парать хăй мăшăрне. Капла сăвăç Мускава чиперех çитĕ!.. (Кунта пĕр пытармасăр каласа хăвармалла пуль? Я. Г. Ухсай сыпкалатчĕ.) Кун пирки «акă, сăвăç ятне яратăр!» текенсем те тупăнма пултараççĕ. Мĕн тăвăпăр? Çапла пулнă пурнăçра... Çитет пире мĕн пĕлнине пĕлмен пек пурăнса, курманнине курман пулса çÿреме! Капла хăтланса эпир нумай сăтăр курнă, куратпăр та... Чăнлăх хăçан та пулсан çиеле тухатех. Тата çакна та асра тытар: Я. Г. Ухсай ÿсĕр чух пĕр йĕрке те çырман. Вулăр-ха унăн сăввисемпе поэмисене, мĕнле ăслă, мĕнле тăнлă-пуçлă унăн произведенийĕсем! Апла поэта ĕçкей теме пулать-и? Çук. Вăл ытти çынсем пекех пурăннă. Калăпăр: пĕр бухгалтер е фрезеровщик сыпнă-ĕçнĕ пултăр, ун пирки никам та сăмах сармасть. Яков Ухсай ятлă-сумлă çын-çке, ун çине пурте пăхаççĕ: ав, сыпнă, теççĕ. Паллах, эпĕ куллен «симĕс кайăка пуçран сăхтарса» çÿрекенсене хÿтĕлеместĕп. Кунта пултарулă та ĕçчен çын пирки сăмах пырать. Ахальтен мар ваттисем: «Ĕçне кура — сумĕ», тенĕ.

Çапла, сăвăçпа критик пĕр вакунра, пĕр купере пыраççĕ... Василий Долгова М. Ухсай: «Якова пăхкала...» тесе хушса янă-мĕн. Хушнă-тăк, В. Долгов хушнинчен ытларах та, вăл вăхăтри пек каласан: планран ирттерсе тултарма та хатĕр. Ара, ăна шанаççĕ-çке!

Пуйăс тапрансан, темшĕн-çке, килтен апатланса тухнă пулин те, пурте тенĕ пек çиме тытăнаççĕ. В. Долговпа Я. Ухсай та мĕн пуррине вакунри ĕне чĕлхи евĕрлĕ сĕтел çине кăларса хураççĕ. Я. Ухсай портфельне М. Ухсай пĕр çурштух чиксе янă иккен, —мăшăрне кăмăл тунă. «Улпутсем» пек апатланаççĕ. Чĕлхисем салтăнса каяççĕ. Кăмăллă чухне сăвăç калаçать, çитменнине вăл темĕн те пĕлет: ун асĕнче еплерен упранать çав таран пĕлÿ?!

Шупашкарпа Канаш хушшинче пуйăс ытла та вăраххăн пырать. Чăтăмсăр сăвăçăмăр Канаша аранаран çитет. Пуйăс чарăннă-чарăнманах, вакунран тухать те, чукун çул ресторанне кĕрсе пĕр çурштух эрех туянать, кам пĕлес пур? — тен, Я. Ухсай пĕр çĕр грамм сыпнă та-и?

Сăвăç, кăштах хĕрĕнкĕ чухне, пĕр вырăнта ларатăра пĕлмест: тăста та çитет. Я. Ухсай куперен тепĕр купене паллакан çын патне кайсан, В. Долгов тытать те çурштуха пытарать.

Акă, Я. Ухсай таврăнать. Пăхать — ресторанта туянни çук. В. Долгова ятласа та пăхать, лешĕн пĕрмай пĕр сăмах: «Курман».

Мускав патне çывхарса пынă май Я. Ухсай В. Долгова ятламаллипех ятлама тытăнать. Юлашкинчен: «Эпĕ санпа пĕр купере ларса та пымастăп», тесе хăратса пăхать. Çук, ĕç тухмасть. Унтан кăтăрса каять те, В. Долгова: «Сан ухмах пуçушăн ман ăслă пуç ыратать», тесе пакаттарса хурать. Куперисем ахăлтатса кулса яраççĕ. В. Долгов хăй чăматанне уçса кăтартать Ухсая.

Эсĕ ху пулман, курман, тейĕç мана. Я. Ухсая ман патăма, Литинститут общежитине, В. юлташ ертсе пычĕ. Малтан кун çинчен мана çав юлташ каласа панĕ. Кайран Я. Ухсайран хăйĕнчен ыйтрăм, вăл та çирĕплетрĕ: «Каларăм çав... Ун пек япалана пытарса хума юрать-и?» терĕ. Темиçе çул иртсен, институтран вĕренсе таврăнсан, В. Долгов чăваш писателĕсен Союзĕн правленийĕн ответлă секретарĕнче тăрăшрĕ, эпĕ «Ялав» журналăн редакторĕнче ĕçлеттĕм. Калаçу тапрăнса кайрĕ те, эпĕ: «Эсир Яков Ухсай çурштухне пытарнине илтнĕччĕ?» тесе ыйтрăм.

— Пулнă, пулнă ун пекки, — хуравларĕ В. Долгов. —Эпĕ çав кĕленчене Ессентуккине илсе кайса Шупашкара таврăнтăм. Кайран, таврăнсан, Якку Ухсая типĕтнĕ пултăран яшки çиме чĕнтĕм, çавăн чухне кăларса патăм ăна çурштухне, — хăйне евĕрлĕ сассăр кулчĕ критик.

Ун чухне, аллăмĕш çулсенче, Мускава пуйăс ир çитетчĕ. Я. Ухсайпа В. юлташ общежити пÿлĕмне кĕрсен, студентсем пурте вăранчĕç. Тахăшĕ ир вăратнăшăн ятласса та илчĕ.

— Поэтăн нумай çывăрма юрамасть, — ответлерĕ Я. Ухсай. Унтан:—Поэт шăпчăк пек ир вăранмалла... —тесе хушса хучĕ.

Куна хирĕç мĕн калăн. Чăваш халăх поэтне пурте юратса пăрахрĕç.

Пĕр пÿлĕмре Константин Ваншенкин (халĕ паллă сăвăç, Государство премийĕн лауреачĕ), Иван Ганабин (вăхăтсăр çĕре кĕчĕ,) Александр Шабалин, Леонид Шкавро, Владимир Семенов, Се Ман Ир (Корея сăвăçĕ) тата çак йĕркесене çыракан пурăнаттăмăр. Пулă пичкинчи пекчĕ ĕнтĕ. Çавах та пăшăрханман. Студента ăшă пÿлĕмпе кравать пултăр, — вара çитет. Çакăрпа тăварне, вĕри шывне тупать вăл.

Пирĕн общежити Литинститут картишĕнче, А. И. Герценăн тарçисем пурăннă флигельсенчеччĕ. Ку картишĕнчех А. Платонов писатель пурăнатчĕ, вăл вăхăтра, шинель тăхăннăскер, институт картишне шăпăрпа шăлса çÿренине астăватăп. Кунтах Надежда Чертова, унăн мăшăрĕ Н. Никитин писатель-тăлмачă, Сергей Островой сăвăç, Вадецкий (вăл Хв. Уяран «Таната» романне чи малтан вырăсла куçарса кăларнăччĕ. Мĕнле куçарнă вăл? — чăваш писателĕ хăй лайăх пĕлет ĕнтĕ), Литинститут профессорĕ, литературовед Л. И. Тимофеев кунне-çĕрне ирттеретчĕç.

— Паян эсĕ, Георги, манпа çÿре-ха, — хушрĕ Я. Ухсай.

— Вĕренме каймасан лайăх мар та... — туртăнчăклăн ответлерĕм эпĕ ăна.

— Сан патна виç çулта пĕрре килетĕп те, эсĕ пур, манпа пĕр кун та çÿресшĕн мар-и? — тÿрех каларĕ халăх поэчĕ.

К. Ваншенкинпа И. Ганабина паян лекцисене пырас марри çинчен систертĕм.

— Калăпăр, пĕлтерĕпĕр, — терĕç вĕсем. Туслăччĕ пирĕн йыш.

Общежитирен эпир Тверь бульварнелле тухрăмăр. Камернăй театр умĕнче троллейбуссем чаранаççĕ. (Камернăй театра хальхи вăхăтра А. С. Пушкин ячĕпе хисепленекен театр теççĕ.)

— Арбата хăш троллейбус каять?..

— 15-мĕш номер, — пĕлтеретĕп эпĕ.

— Кĕрсе лар, — сĕнчĕ мана Я. Ухсай, троллейбус çитсен.

Ларса кайрăмăр. «Аçта илсе каять-ха ку мана?» шухăшлатăп.

Акă, «Староконюшенный переулок» тесе çырнине вулатăп. Я. Ухсай çак тăкăрлăкалла пăрăнчĕ.

— Халĕ Иринин патне кĕретпĕр.

Авалхи çурт. Виççĕмĕш е тăваттăмĕш хута хăпаратпăр, — халĕ татăклă астăваймастăп. (Староконюшенный тăкăрлăкĕ çук халĕ. Калинин проспектне тăвассишĕн кивĕ Арбата чылай пăснă.) Яков Гаврилович алăк ÿрети çумĕнчи шăнкăрав тÿмми çине пусрĕ. Алăка çÿллĕ те кукшаланнă çын уçрĕ, тăнлавсемпе ĕнсе хыçĕнчи çÿçĕ шурă. Тÿрĕ сăмсаллă хăй.

— Здравствуй, здравствуй, Яков Гаврилович, — алă пачĕ ăна çÿллĕ çын. — Эсĕ мĕн, килесси пирки

телефонпа пĕлтерместĕн. Мария Дмитриевна ĕнер эсĕ килесси пирки телефонпа систерчĕ... Хăв, Яков Гаврилович, юлташупа килетĕн, пĕлтерместĕн.

— Так, ну, килтĕм, акă, — терĕ çеç Я. Ухсай, пальтоне хывма пуçăнчĕ.

Кил хуçи мана та салтăнма сĕнчĕ. Эпĕ хывăнсан, алă тытсах паллашрăмăр.

— Бурштын Борис Сергеевич,—литературăра Иринин псевдонимпа çӳретĕп. Хĕрĕмĕн ятне псевдоним турăм, — йăлтах ăнлантарса пачĕ мана Борис Иринин.

Эпĕ хамăн ята-шыва каласа ĕлкĕриччен, Яков Ухсай:

— Студент, сăвă çырать, Литература институтĕнче вĕренет, — тесе каласа та хучĕ ман вырăна.

— Çапла, — çăвар уçрăм, нимĕн те каламасан, «чĕлхесĕр» тейĕç тата, шухăшласа илтĕм эпĕ.

— Иртĕр, иртĕр, — сĕнчĕ Борис Иринин.

Пĕчĕк çеç пӳлĕм. Пĕчĕк çеç кухня пур иккен.

Б. Иринин ирхи апат хатĕрлеме хушрĕ мăшăрне. Я. Ухсай: «Пар-ха, Борис», — терĕ, Иринин апат пирки калакă хыççăн. Кил хуçи ăнланчĕ.

— Çук, Яков, кĕçех пĕлĕм пиçет. Ун чухне тултарса паратăп. Халĕ кăштах тăхта, — лăпкăн каларĕ Б. Иринин.

Сăвăç шарламарĕ, пирус туртса ячĕ.

Унтан вĕсем К. В. Ивановăн «Нарспийĕ» пирки калаçу пуçларĕç. Александр Твардовский умсăмахĕпех, вăл редакциленипех поэмăна Мускавра кăларасшăн вĕсем.

— Саша кăштах пулăштăр, — тет Ухсай Иринина. —Куçарăвне эсĕ кăштах юса, — сĕнет Иринина халăх сăвăçĕ.

«Кам-ши вăл «Саша»? — шухăшлама тытăнатăп. —Э-э, Твардовские çапла ячĕпе чĕнет иккен!..» Курха, Сталин премине виçĕ хутчен илме тивĕçлĕ пулнă çынпа çав таран çывăх пирĕн Я. Ухсай.

— «Çул» романа куçарса пĕтереççĕ. Цвелев тăлмачă çеç ухсахлать-ха. Эпир ăна пулăшăпăр, кăтартусем парăпăр, — лăплантарма тăрăшать Иринин пĕр вырăнта лара-тăра пĕлмен, урай тăрăх «так, ну», тесе утса çӳрекен Ухсая.

Сĕтел çине апат лартса пачĕç. Иринин çурштух кĕленчине уçрĕ те — черккесене тултарчĕ.

Ирхи апат хыççăн нумаях лармарăмăр эпир Б. Ирининсем патĕнче. Я. Ухсай унран çирĕм пилĕк тенкĕ кивçен ыйтрĕ.

— Мария Дмитриевна мана «Яковăн пурăнмалăх укçи пур», тесе пĕлтерчĕ-çке телефонпа, — терĕ. — Эсĕ пĕтертĕн те-и укçуна?

— Эсĕ мана мар, студента кивçен пар, — тахăш вăхăтра шухăшласа илсе тӳрре тухрĕ Я. Ухсай.

Эпĕ вара ирĕксĕрех:

— Çирĕмпиллĕкмĕш числара пире стипенди параççĕ, çавă кун сире илсе килсе парăп, — тесе хутăм хĕрелсе те ӳт-пĕве тар çаптарса.

Б. Иринин сĕтел сунтăхне уçрĕ те хĕрлĕ вăтăр тенкĕлĕх кăларчĕ.

— Илнĕ-илнех, вăтăр тенкех пултăр, — пачĕ мана укçа сăвăç-тăлмач.

— Ырă кăмăллă çын эс, Борис, — мухтарĕ ăна Ухсай.

— Юрать-çке, юрать, — хулпуççирен çапса илчĕ ăна кил хуçи. Вара: — Ăçта пурăнатăн эсĕ халь?— тесе ыйтрĕ.

— Студент патĕнче,—кĕскен çеç каларĕ Я. Ухсай.

Тумлантăмăр та тухса кайрăмăр. Я. Ухсай мана «Гастронома» илсе кĕчĕ, çурштух эрех илтерчĕ. Вара эпир общежитие кайрăмăр. Тулли эрех кĕленчине ман тумбочкăна лартрĕ. Унтан:

— Эсĕ халь мана кĕтсе лар. Эпĕ «Советский писатель» издательствăна Сергей Кирьянов патне каятăп, кайран пĕр юлташ патне кĕрсе тухатăп... — терĕ те тухса кайрĕ.

Сехет çине пăхрăм та—эпĕ тата виçĕ лекцире пулма ĕлкĕретĕп. Кайрăм вара занятие.

Лекцисем пĕтрĕç.

Каç та пулчĕ. Ухсай çук та çук.

Ир енне, тăватă сехет тĕлĕнче, персе çитрĕ Ухсай. Вăл «Культура и жизнь» хаçатăн тĕп редакторĕ патне кайнă-мĕн. (Ун чухне çакăн пек ятпа тухакан хаçат пурчĕ.) Унăн тĕп редакторĕ Мускав университетĕнче Я. Ухсайпа пĕрле вĕреннĕ иккен. (Хушамачĕ Кошелев е Кушелевчĕ. Çырса хуман та — асран тухнă.) Пирĕн общежитипе юнашар тенĕ пекех пурăнатьмĕн хаçат тĕп редакторĕ.

Лăштăртаткаласа-кăштăртаткаласа манпа юнашар кĕрсе выртрĕ Яков Гаврилович.

Ир еннелле ыйăх питĕ тутлă вĕт. Вăл килнĕ чух вăраннă юлташсем часах çывăрса кайрĕç. Нумаях та çывăраймарăм-тăр Я. Ухсай килсе вывтнăранпа.

— Георги, тăр, Георги, тăр, — аякран тĕкнипе вăрантăм эпĕ. Ухсай тумланса та ĕлкĕрнĕ иккен.

Тăтăм, тумлантăм. Студентсен пӳлĕмĕсене пуçтарса-тирпейлесе тăракан тутар хĕрарămĕ Зейнаб вĕри шыв тытакан бака вĕретсе кăларса та ĕлкĕрнĕ-мĕн. Эпĕ чей пĕçерме тытăнтăм. Çав вăхăтра Зейнабпа Ухсай тутарла калаçма тытăннă та... Пĕремĕкпе чей ĕçес умĕн Я. Ухсай тумбочкăри çурштухĕ патне кĕрсе тухрĕ. Чей ĕçнĕ хыççăн Ухсай студентсене вăратса пĕтерчĕ, текех çывăрма памарĕ. Хăшĕ-пĕри «хватит Ухсай» текелесе те пăхрĕ, — çавах та текех çывăрасси пулмарĕ вĕсен.

Константин Ваншенкина вара:

— Шăпчăк ыйхи санăн... Ахальтен мар сана Твардовский хăй журналĕнче пичетлет... Пулатăн, çын пулатăн, — терĕ ырласа. Темшĕн Я. Ухсай «поэт» сăмаха каласах каймастчĕ. Вăл «пулать санран, сăвă çырать е çын пулассĕ паллă», тетчĕ. «Поэт» сăмах питĕ пысăка пĕлтернĕ пулĕ уншăн? Халĕ эпир, çын пĕр сăвă е калав пичетлесе çеç ĕлкĕрнĕ-ха, ăна «поэт» е «писатель» теме тытăнатпăр та... Лешĕнчен темĕн пулса тухать-ха, вуçех те паллă мар. Вăхăтсăр «поэт» е «писатель» тесе çамрăк çын чунне-юнне пăсмастпăрши эпир? Кун пирки шутласа пăхас пулать.

Ку ирхине Я. Ухсай:

— Вĕренме çӳрес пулать, эсĕ вĕренме килнĕ, — терĕ çирĕппĕн. Эпир — института, халăх сăвăçĕ хулаталла кайрĕ.

Тĕттĕмленсен, — кунсем кĕскелсех пыраççĕ ĕнтĕ,— Яков Ухсай общежитие килчĕ. Чылай хĕрĕнкĕччĕ вăл. «Кăштах выртса канам-ха», терĕ те манăн вырăн çине выртрĕ. Пĕр çур сехет çывăрчĕ-и — Ухсай тăчĕ. Пăхатăп та — вăл чип-чипер. Эпĕ питĕ хытă тĕлĕнтĕм. Çавах та вăл тумбочкăра ларакан çурштухран ярса сыпрĕ. Ку кĕленчене вăл сых ятне тытса тăратьтăр?

— Атя, — чĕнчĕ вăл мана, хăй ăçта каясса пĕлтермесĕр.

Тумлантăм та — ун хыççăн утрăм.

Тверь бульварĕпе пырсан-пырсан, Горький урамнелле пăрăнтăмăр, унтан Гнездниковски тăкăрлăкне кĕтĕмĕр. (Кунта ĕлĕк «Советский писатель» издательствăччĕ.) «Ăçта каять ку?» шухăшлатăп хайхи. Шалалларах кĕрсен, сылтăмалла пăрăнтăмăр та пĕр çуллĕ çурт подъездне кĕтĕмĕр. Хăпаратпăр. Шăнкărав патăмăр.

Алăка хурарах çӳçлĕ çавракa-тăрăхларах питлĕ тăнтăн хĕрарăм уçрĕ. Яков Ухсай:

— Ну, так, — терĕ те хваттере кĕрсе тăчĕ.

Эпĕ — ун хыççăн.

— Ну, так... «Где здравствуйте?» — ӳпкелешрĕ хĕрарăм Ухсая.

— Дайте отдышаться, Мария Илларионовна, — пулчĕ Ухсай сăмахĕ. Унтан тин: — Здравствуйте, — терĕ.

— Яша, ты опять выпивший, — тăванла, «ятлама та шел» тенĕн каларĕ Мария Илларионовна.

— Саша дома? — ыйтрĕ Яков Ухсай.

Пӳлĕмрен пижама курткине тăхăннă çӳллĕ те кĕрнеклĕ, чипер сăнлă Твардовский тухрĕ.

Яков Гавриловича алă пачĕ вăл, çав хушăра Мария Илларионовна шалалла кĕрсе кайрĕ.

— Яша, эсĕ халĕ тух-ха. Çур сехет пек кĕтсе тăр. — Унтан ман çине пăхрĕ те: — Ку кам санăн? — терĕ.

— Студент... Литература институтĕнче вĕренет, — ответлерĕ сăвăç сăвăçа.

— Апла... кайăр-ха эсир сăра барне. Çур сехетрен çитетĕп... — урăх калаçса тăмарĕ, тум-юмне улăштарма-тăр ĕнтĕ, хăй пӳлĕмнелле кĕрсе кайрĕ.

Эпир подъезда тухрăмăр та, картлашкапа анса, хушнă çĕрелле кайрăмăр.

Сăра барĕ Пушкин площадĕнчеччĕ. Унпа юнашарах аптека пурччĕ. Халĕ ку çуртсене пăснă, вĕсен йĕрĕ те çук. Сăра барĕнче «Есенин сĕтелĕ» те пурччĕ. «Ку сĕтел хушшинче Сергей Есенин ларнă!» мăнаçланатчĕç официантсем. Тен, çавăнпах-и? — çав сĕтел хушши нихăçан та пушă марччĕ. Унта ларса пăхас тесен, сăра барне иртерех кĕме тиветчĕ, бар уçнă тĕлелле çитмеллеччĕ. Сăра барĕ Кĕçĕн Броннăй урамĕпе Тверь бульварĕ хушшинчеччĕ.

Эпир кĕтĕмĕр те сĕтел хушшине лартăмăр. (Ун чухне ресторансемпе барсенче вырăнсем пурччĕ.)

Кĕçех А. Т. Твардовский çитрĕ.

Официант пырсан, ĕçме-çиме каларĕ.

Ĕç-пуç çинчен калаçрĕç. «Нарспие» Мускавра кăларас пирки сăмах тапратрĕ Ухсай.

— Халĕ манăн вăхăт питĕ кĕскĕ-ха. Пушансан, ĕçе пуçăнăп, — терĕ паллă поэт.

Я. Ухсай К. В. Иванов çырнисене «Библиотека поэта» серийĕпе, пĕчĕк серийĕпе пулсан та, кăларасси çинчен калаçма тытăнчĕ.

— Поэт пултарулăхĕпе пурнăçĕ пирки анлăн та тĕплĕн ху çыр вара, — сĕнчĕ Яков Гавриловича Александр Трифонович Твардовский. (Сăмах май каласа хăварам: К. В. Иванов пурнăçĕ, ĕçĕ-хĕлĕ çинчен Я. Ухсай статья çыратчĕ, вырăсла çыратчĕ. Сыхланса юлнă-ши вăл?) Кăштахран Александр Трифонович: —Каçар-ха, Яша, Мария Дмитриевна мĕнле сывлатьпурăнать? — тесе ыйтрĕ.

— Тепĕр икĕ-виçĕ кунран Мускава килмелле-ха. Борис каларĕ, — хуравларĕ ăна Ухсай.

— Пĕрле кĕрĕр. Мария Илларионовнăна каласа хурăп, — лăпкăн каларĕ А. Т. Твардовский.

Унтан хăйсем епле паллашнине аса илчĕç.

— Ун чухне Эсĕ мана Ялтăна илсе кайман-тăк, таçта пулаттăмччĕ-ха эпĕ? Тавах сана, — ăшшăн тав турĕ Ухсай хăйĕн вырăс тусне. (Ку тапхăр пирки Я. Ухсай пит каласах каймастчĕ. Хаяр 1937-мĕш çул вăхăтĕнче чăваш сăвăçне тытса хупма тăнă. Вăл тарнă. Улатăрта И. Григорьев художник патĕнче пурăннă. Унтан Мускава çитнĕ Яков Гаврилович, кунта А. Твардовские тĕл пулнă, вара Яккăва хăйпе пĕрле Крыма чĕннĕ. 1950-мĕш çулсем пуçламăшĕнче, «Сталин-атте» пурăннă чух, апла-капла уççăн калаçакансем питĕ сахаллчĕ çав...)

— Атя, Яков, «Сельская хроника» кĕнеке ячĕшĕн сыпар. Санпа тĕл пулман-тăк хăшпĕр сăвăсем, тен, çырăнмастчĕç те пулĕ манăн?—Иккĕшĕ те питĕ юратса шаккарĕç черккисене. (Я. Ухсайăн та «Ял хыпарĕсем» ятлă кĕнеке пичетленсе тухнă.)

Эпĕ вĕсем çине савăнса пăхрăм. Вĕсемшĕн черккеме пушатрăм.

— Ухсайпа пурте туслă пурăнаймаççĕ, шăллăм (братец), — асăрхаттарчĕ мана Твардовский. — Çамрăк чух ваттисенчен пурăнма, пурнăç тума вĕренĕр...

Урăх ĕçмелли-çимелли илес мар терĕç. А. Твардовский кĕсйинчен укçа кăларчĕ, официанта тӳлерĕ. Официант пăрăнса кайсан, Ухсайран: — Как насчет денег, Яша?.. — ыйтрĕ Александр Трифонович хуллен.

— До приезда Марии одолжи рублей пятьдесят... — ун евĕрех кĕскен пĕлтерчĕ Ухсай.

Сăра барĕнчен тухсан, А. Т. Твардовский, пирĕнпе сывпуллашрĕ те, Горький урамĕпе кайрĕ, эпир иксĕмĕр Тверь бульварĕпе Литинститут общежитинелле утрăмăр.

А. Т. Твардовскипе час-чсах тĕл пулма майĕ пулман урăх. Тата эпĕ, хăшĕ-пĕрисем пек, пулчĕ-пулмарĕ ятлă-сумлă çынсем умне пырса тăраймастăп. Литература институтне Самуил Яковлевич Маршакпа пынăччĕ А. Твардовский. С. Маршак «О мастерстве ятлă статья «Новый мир» журнал валли çырса катăрленĕ иккен. Пичетленсе тухиччен студентсемпе калаçу ирттерчĕ С. Маршак. А. Твардовский нимĕн те калаçмарĕ, студентсемпе С. Маршак калаçăвне çеç итлесе ларчĕ. Ик-виçĕ хут Мускав урамĕнче тата Переделкинăра курнăччĕ. Çывăха пыман.

Тата А. Твардовский тупăкне Мускаври Литераторсен çуртне лартсан ун ӳчĕпе сывпуллашма кайнăччĕ. Унăн тупăкĕ умĕнче тăнăччĕ. Паллă çынсем нумайччĕ кунта. Çак хурлăхлă кун Александр Солженицына курнăччĕ. Хальхи портретсем çинче вăл сухаллă. Ун чухне сухалĕ çукчĕ, хĕрлĕрех çӳçлĕччĕ, çамки çӳллĕн курăнатчĕ, сăмси тӳрĕ те пуклакрахчĕ. А. Солженицын та аслă поэтпа ĕмĕрлĕхех сывпуллашма килнĕ ĕнтĕ. Килмесĕр? «Один день Ивана Денисовича» повеçĕпе «Матренин двор» калавне «Новый мир» журналта çутă кун кăтартнă А. Твардовский. Çак журнал урлă А. Солженицын ячĕ пĕтĕм тĕнчене тухнă.

Литераторсен çуртĕнче А. Твардовскипе ĕмĕрлĕхех сывпуллашнă кун Я. Ухсай çуккишĕн пăшăрхантăм. Мария Илларионовнăпа, Твардовский мăшăрĕпе, çыру çӳрететчĕç вара. Я. Ухсай А. Твардовский çырăвĕсене упранине пĕлеттĕм.

Кайран эпĕ «Твардовский тупăкĕ умĕнче» сăвă çыртăм. Халиччен те пичетленмен.

Общежитире, Се Ман Ир кореецсăр пуçне, пурте пурччĕ. Студентсем темĕн çинчен хĕрсех тавлашаççĕ иккен.

— Эпир халăх традицине, йăли-йĕркине манса пыратпăр, ку питĕ начар япала, — илтĕнчĕ И. Ганибинăн хĕрӳллĕ сасси.

— Йăли-пăли тесе, эсĕ пире каялла туртасшăн, Ваня. Мĕнле усă парĕ социализм тунă чух пире çăварнире катаччи чупни? — хулăм сассипе хирĕçлеме пăхать Ганибина Александр Шабалин.

Я. Ухсай калаçăва итлесе тăчĕ-тăчĕ те:

— Эсĕ миçере-ха? — ыйтрĕ Шабалинран.

— Эпĕ фронтра пулнă ĕнтĕ, летчикчĕ... Хăрах урасăр... — хăй миçерине каласиичен пăрăнчĕ А. Шабалин.

— Фронтовик тетĕн, çавах та сана ăс кĕмен. Аçуаннӳ пур-и санăн?.. — тарăхнăн ыйтрĕ унран Ухсай.

— Пур, — ответлерĕ Ухсая студент.

— Тен, сана аçу-аннӳ те социализм тунă чух нимĕнле усă та кӳмеççĕ?..

— Как так?.. — персе ячĕ А. Шабалин аптăравлăн.

— Ну вот, так... — ответлерĕ Я. Ухсай. — Аçупа аннӳ те, ĕмĕрсем килнĕ халăх йăли-пăли нимĕнле строя та, нимĕнле çĕршыва та чăрмантармаççĕ, — татăклăн каласа хучĕ Яков Гаврилович. Унтан студентран: — Эсĕ мăшăрланнă-и? — тесе ыйтрĕ.

— Хатĕрленетĕп, — кĕскен ответлерĕ А. Шабалин.

— Апла-тăк, кала-ха. Миçе тĕрлĕ туй çинчен пĕлетĕн эсĕ?

Студентсене кун пек кĕтмен ыйту тĕлĕнтерсе ячĕ.

— Ну, кĕмĕл туй, ылтăн туй... пур... Ара, Яков Гаврилович, авланнă-тăк, пурăнмалла, çавă çеç...

— Авланнă пулсан, арăмна туйла качча илтĕн пулсан — туйсене хисеплеме пĕл. Çав туйсене хисеплемен

çын килтĕрĕшне те, мăшăрне те хисеплемĕ. Арăму патне каçхине утиял айне кĕрсе выртни хисеплениие пĕлтермест, эсĕ хăвăн ўт-пĕвне çеç кантаратăн... Эс выльăх мар вĕт, çын, — хыттăн каларĕ Яков Гаврилович.

Студентсем А. Шабалина тата мĕнле туйсене пĕлни çинчен калама хистерĕç.

— Пĕлместĕп, юлташсем... Мĕн пĕлнине каларăм ĕнтĕ... — хĕрелсе ответлерĕ вĕсене студент.

— Яков Гаврилович, — К. Ваншенкинпа И. Ганибин пĕр харăс тенĕ пек персе ячĕç. — Эпир илтнĕ тăрăх туйсен ячĕсем питĕ нумай...

— Кунта сире Водовозов профессор вĕрентет, Юрий Соколов фольклорист мăшăрĕ Дынник вĕрентет... ыйтăр, тĕпчĕр вĕсенчен... Эсир чăн-чăн çыракансем пулсассăн, — Литинститутра хăш-хăш профессор вĕрентнине пĕлет иккен Яков Гаврилович.

— Çавах та, Яков Гаврилович, хăвăр миçе туй пирки пĕлетĕр? — хĕрсе кайрĕç студентсем.

— Эпĕ кăштах калăп, ыттине хăвăр тĕпчĕр, пĕлĕр.. Юрать-и? — кăмăлĕ çемĕçрĕ халăх поэчĕн. — Эпĕ чăвашсем калана пек калатăп, Георги подстрочник туса пырĕ, — шўтлеме пăхрĕ Я. Ухсай. — Акă, пĕр çул пурăннă хыççăн — Пир туйĕ пулать, мăшăрсем пĕрне пĕри алшăлли е урăх япала парнелеççĕ. Хут туй — ку икĕ çул пурăннă хыççăн. Йывăç туй—пилĕк çул пĕрле пурăнсан уявлаççĕ. Пăхăр туй çичĕ çултан пулать, пĕрне-пĕри пăхăр укçа параççĕ. Кĕмĕл туй пирки хăвăр асăнтăр, шурă пўс туйĕ—вăтăр пилĕк çултан ирттереççĕ. Чи юлашкинчен вара — çитмĕл пилĕк çул пĕрле пурăнакансем те пулаççĕ, — чăвашсем куна Патша туйĕ теççĕ, — вырăсла «Коронная» ятлăччĕ пулас? Тĕрĕслĕр... — йăл кулса илчĕ Яков Гаврилович.

Чăваш халăх поэчĕ, чăннипех те, темĕн те пĕлетчĕ. Унпа калаçнă чухне пĕр-пĕр энциклопедие вуланăн туйăнатчĕ.

Пĕр каçхине театра та кайса килтĕмĕр.

Эпĕ МХАТа çўреме юрататтăм. Вăл театрти артистсене питĕ килĕштереттĕм. А. П. Чеховăн «Три сестры», А. Корнейчукăн «Платон Кречет», М. Булгаковăн «Последние дни» («Пушкин») тата ытти спектакльсене курнăччĕ ĕнтĕ. Вăл çулсенче МХАТа билетсем туянма питĕ йывăрччĕ. Çавăнпа эпĕ пĕр уйăх малтан тенĕ пек «Анна Каренина» спектакле кайса курма икĕ билет илсе хунăччĕ. Халĕ вара илнĕ билетсене каялла кайса парас-и? Эпĕ Я. Ухсая: «Театра каймăпăр-и?» тесе сĕнтĕм. Вăл килĕшрĕ.

Ун чухне МХАТ çурчĕ пĕрре çеçчĕ-ха. Театр умне вăхăтра çитрĕмĕр. Кĕтĕмĕр. Хамăр вырăнсене лартăмăр. Анна Каренина ролĕнче — СССР халăх артистки Алла Константиновна Тарасова, Вронский ролĕнче — Прудкин.

Спектакле питĕ тимлесе пăхрĕ Яков Гаврилович. Акă, Анна Каренина хăй ывăлĕ Сережăпа тĕл пулать. Питĕ пăлхантаракан сцена. Эпĕ йăпăрт Я. Ухсай еннелле пăхатăп: сăвăçăн кăмăлĕ хуçăлнă, вăл куççульленнĕ. Кун пеккине курманччĕ-ха эпĕ.

— Сцена çинелле пăх, мана пăхма... артист мар вĕт... — пăшăлтатрĕ Яков Гаврилович. Куçĕ шывланнине кăтартасшăн мар иккен.

Театртан тухсан, общежитинелле утнă чух, сăвăç чылайччен чĕмсĕррĕн пычĕ. Чылайран тин:

— Толстой çырнине Толстойла вылякан артистсем пурришĕн савăнмалла... Артист çын чунне витерет пулсан, артист вара... пысăк артист, — тесе хучĕ. — Мускавра чух, Георги, кун пек театрсене çўре, — пирус туртса ячĕ, общежитие çитиччен те тек шарламарĕ.

Тăваттăмĕш кунне, кăнтăр апачĕ çисен, — пĕрле апатлантăмăр, общежитие таврăнтăмăр та, манăн тумбочка çинче хут выртать. Унта: «Яков или Георгий! Завтра приезжает Мария Дмитриевна. Встречайте. С уважением Б. Иринин», тенине вуларăмăр.

Эпир Воровский урамне, СССР писателĕсен Союзне кайрăмăр. Унта тўрех Лихтентул патне кĕчĕ Яков Гаврилович. (Лихтентулăн ячĕпе ашшĕ ятне астумастăп.) Вăл ун чухне писательсене чукун çул, авиабилечĕсем туянса паратчĕ, гостиницăсене вырнаçтаратчĕ. Вăл тума пултарайман ĕç çук пек туйăнатчĕ, пултаруллă çынччĕ.

Гостиница пирки те каласса таталчĕç. «Балчуг» хăна килне çитсе вырнаçрĕ Я. Ухсай.

— Ирхине пуйăс килнĕ тĕле хăвах тухатăн пуль, Яков Гаврилович? — ыйтрăм эпĕ унран.

— Хамах каятăп... Килсе лар, Георги. Чăрмантартăм, тавах сана, студентусене ырлăх-сывлăх сун... Аван ачасем, — терĕ мана алă парса халăх сăвăçĕ.

Вăл ывăнни сисĕнетчĕ. «Кайса илтĕр», тесе тухса кайрăм эпĕ пўлĕмрен.

... Манпа пĕр пўлĕмре пурăнакан юлташăмсем ялан ырăпа асăнатчĕç Я. Ухсая. Шупашкара ман урлă салам та каласа яратчĕç. Э-э... Борис Иринина, кивçен илнĕ укçине, вăхăтрах кайса патăм.

«Балчуг» гостиницăна каяс мар терĕм. Мĕн чăрмантарса çўрес? Вĕсем — иккĕн. Мускавра вĕсен тусĕсем те нумай....